

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Бойка Антона Олександровича
на тему: “Система протидії легалізації кримінальних доходів у
забезпеченні економічної безпеки національної економіки”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством та 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

1. Актуальність теми дослідження.

Розвиток цифрової економіки та зростання рівня її фінансіалізації на фоні лібералізації механізму державного регулювання економічних процесів формує передумови для зникнення кордонів та суттєвого спрощення руху капіталу, що обумовлює значне зростання його обсягів та зниження рівня його контрольованості. Разом з тим, бурхливий розвиток фінансового сектору, що супроводжується появою інноваційних фінансових інструментів та фінансових послуг, обумовлює зростання масштабів та інтенсивності фінансових операцій, легітимність частини яких доволі важко ідентифікувати з урахуванням складності використовуваних схем легалізації кримінальних доходів. У свою чергу, зростання рівня тінізації економіки, збільшення обсягів легалізованих доходів, отриманих кримінальним шляхом, алокація фінансового капіталу у юрисдикціях з низьким рівнем оподаткування та слабким державним регулюванням економіки призводить до втрати надходжень значних обсягів фінансових ресурсів до державного та місцевих бюджетів, що, у свою чергу, активізує ряд негативних трансмісійних ефектів в інших секторах економіки, а відтак створює серйозні загрози економічній безпеці національної економіки.

Слід відзначити, що в умовах затяжної економічної рецесії, а також військово-політичної нестабільності в Україні досягнення економічної безпеки національної економіки є надзвичайно важливим завданням, одним з необхідних передумов виконання якого є формування дієвої системи протидії легалізації кримінальних доходів. У свою чергу, це потребує конкретизації та узгодженості її елементів відповідно до наднаціональних директив та регіональних договорів про кооперацію, розроблення ефективних механізмів та інструментів запобігання тіньовим операціям, а також формування виваженої системи оцінювання результативності контрольних заходів органів державного фінансового моніторингу. Зазначене обумовлює актуальність та науково-практичну значимість досліджуваної здобувачем теми.

2. Ступінь наукової розробленості проблеми.

Незважаючи на постійне зростання уваги західних науковців та практиків до проблеми протидії легалізації кримінальних доходів

економічної безпеки, вітчизняні дослідники розглядають зазначену проблему фрагментарно. Так, більш глибокого дослідження потребують аспекти, що стосуються визначення ключових детермінант та характеристик легалізації кримінальних доходів, ролі системи протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки держави, оцінювання якості роботи органів державного фінансового моніторингу та розроблення напрямків удосконалення системи протидії легалізації кримінальних доходів. Вирішенню цих актуальних наукових завдань присвячена дисертаційна робота Бойка А. О.

Дослідження виконувалося відповідно до Резолюції № 1847 Парламентської асамблеї Ради Європи «Тіньова економіка: загрози демократії, розвитку та верховенству права»; Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів на період до 2020 р. (затвердженої розпорядженнями Кабінету міністрів України № 1407 від 30.12.2015 р. та № 601 від 30.08.2017 р.); Стратегії національної безпеки України (затвердженої Указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р.); Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. (затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. №391) та ін.

Результати дослідження, зокрема, щодо оцінювання ефективності роботи Держфінмоніторингу, формалізації явних та латентних зв'язків між податковим та інвестиційним каналами тіньового виведення капіталу, обґрунтування релевантних індикаторів ідентифікації ризику використання послуг банку з метою легалізації кримінальних доходів, класифікації сумнівних операцій економічних агентів та ін. використано при підготовці звітів за науково-дослідними темами, що виконуються в Сумському державному університеті: «Удосконалення національної системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, в контексті підвищення фінансово-економічної безпеки держави» (номер д/р 0117U002251), «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні» (номер д/р 10117U003930), «Кібербезпека в боротьбі з банківськими шахрайствами: захист споживачів фінансових послуг та зростання фінансово-економічної безпеки України» (номер д/р 0118U003574), «Економіко-математичне моделювання механізму відновлення суспільної довіри до фінансового сектору: запорука економічної безпеки України» (номер д/р 0117U003924).

Крім того, дисертант брав участь у виконанні науково-дослідних робіт на замовлення Національного банку України, а саме: теми «Автоматизований аналіз касових операцій банків з питань дотримання ними вимог законодавства України, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» та теми «Оцінка та управління ризиком використання послуг комерційного банку для легалізації

кримінальних доходів або фінансування тероризму» (згідно Єдиного тематичного плану наукових досліджень Національного банку України на 2010 р. та 2011 р. від 25.10.2010 р.).

Необхідно відмітити також участь Бойка А.О. у Гранті Президента України «Розробка прототипу автоматизованого модуля фінансового моніторингу діяльності економічних агентів для протидії легалізації кримінальних доходів» (номер д/р 0118U003574).

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Одержані дисертантом наукові результати та розроблені рекомендації повною мірою обґрунтовані. Це підтверджує логічний та структурний аналіз змісту роботи, значний список опрацьованих автором джерел, широка інформаційно-аналітична база дослідження.

Достовірність отриманих результатів, висновків і рекомендацій засвідчується їх апробацією на десяти міжнародних наукових і науково-практичних конференціях за профільною тематикою та переліком авторських праць здобувача (з яких 2 – у виданнях, що індексується у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science).

У ході підготовки дисертаційної роботи автором вмотивовано та відповідно до поставлених завдань застосовано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів, що свідчить про її високу теоретико-методологічну цінність. Серед них, зокрема, слід назвати методи наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, логічного узагальнення, структурного, функціонального, компаративного, байєсівського, декомпозиційного, гармонійного, кластерного та дискримінантного аналізу, цілочислового, дистрибутивно-лагового та імітаційного моделювання, а також методу багатокритеріальної оптимізації, нечіткої логіки та Харінгтона.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях.

Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 40 наукових працях загальним обсягом 38,17 друк. арк., з яких особисто автору належить 27,38 друк. арк., зокрема, 1 одноосібна монографія, розділи в 4 колективних монографіях, 22 статті в наукових фахових виданнях України та 3 статті у інших наукових виданнях (з яких 20 – у виданнях, що індексується у міжнародних наукометричних базах, у тому числі 2 – у базах Scopus та Web of Science).

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз наукових результатів, гіпотез та висновків, отриманих автором у дисертаційній роботі, дають підстави стверджувати, що робота містить ряд важливих теоретичних і науково-методичних положень, які спрямовані на розвиток методології та методичного інструментарію протидії легалізації кримінальних доходів у контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки. Серед основних положень наукової новизни необхідно виділити:

Вперше розроблено методологію комплексного оцінювання ефективності національної системи протидії легалізації кримінальних доходів, яка враховує результативність заходів у сфері фінансового моніторингу, реалізованих регуляторами, а також рівень ефективності функціонування ринку банківських та страхових послуг. Практична реалізація цієї методології на основі багатокритеріальної оптимізації дозволила визначити вектори досягнення економічної безпеки національної економіки (с. 297–312 дисертації).

Вперше запропоновано методологію оцінювання обсягу легалізації кримінальних доходів з урахуванням рівня тінізації економіки та показників якості й ефективності державного регулювання національної економіки. Практична реалізація цієї методології на основі адитивної згортки обсягів легалізації кримінальних доходів через реальний сектор економіки, державний та місцевий бюджети, а також сегмент фінансових посередників дозволила сформувати цілісний інформаційний базис для оцінювання результативності інструментів протидії легалізації кримінальних доходів у процесі забезпечення економічної безпеки національної економіки (с. 98–114 дисертації).

Вперше розроблено методологічні засади визначення циклічності, волатильності середовища, яке формує передумови для легалізації кримінальних доходів. Практична реалізація цієї методології на основі декомпозиційного і гармонійного аналізу рядів Фур'є дозволила сформувати передумови своєчасного застосування різних інструментів протидії легалізації кримінальних доходів (с. 116–134 дисертації).

Вперше запропоновано методичний інструментарій оцінювання факторів-тригерів мультиплікативних трансмісійних взаємозв'язків податкового та інвестиційних каналів легалізації кримінальних доходів. Практична реалізація цієї методології на основі структурного моделювання впливу релевантних детермінант характеристики податкового та інвестиційного каналів дозволила визначити фактори-каталізатори та інгібітори ефектів використання цих каналів у процесі легалізації кримінальних доходів (с. 164–179 дисертації).

Удосконалено методичний інструментарій оцінювання економічної безпеки національної економіки на основі розрахунку її інтегрального показника за мультиплікативною моделлю. Особливістю запропонованого

інструментарію є використання релевантних індикаторів прямого та опосередкованого впливу, врахування їх пріоритетності й коригуванні цих індикаторів на співвідношення ризику негативного і позитивного ефектів, якій вони здійснюють на економічну безпеку національної економіки (с. 59–75 дисертації).

Удосконалено методологічні засади оцінювання стійкості та ефективності органів державної влади, задіяних у системі протидії легалізації на основі теорії черг. Особливістю запропонованої методології є врахування інтенсивності оброблення первинних сигналів щодо сумнівності фінансових операцій, масштабів вжитих заходів за результатами контролю, нерегулярність і випадковість надходження заявок (с. 202–317 дисертації).

Удосконалено науково-методичне підґрунтя системи оцінювання ефективності інструментів детінізації національної економіки шляхом дискретного оцінювання результату їх впровадження. Особливістю запропонованого науково-методичного підходу є оцінювання ймовірності досягнення запланованих показників результативності та сформованих додаткових фінансових потоків від упровадження інструментів, зміни вартості фінансових ресурсів у часі (с. 282–296 дисертації).

Удосконалено науково-методичне обґрунтування схильності економічних агентів використовувати інвестиційний та податковий канали з метою легалізації кримінальних доходів на основі параметричної метрики Мінковського та функції Харрінгтона. Особливістю запропонованої методології є врахування прогнозу поведінки суб'єктів економічних відносин у контексті інтенсифікації процесу легалізації кримінальних доходів з урахуванням комплексного впливу фіскальних та інвестиційних детермінант (с. 145–161 дисертації).

Удосконалено методологію оцінювання ризику банку щодо використання його послуг в процесі легалізації кримінальних доходів шляхом комбінації експрес, дискримінантного, ймовірнісного, кластерного та факторного аналізів характеристик банківських операцій. Особливістю запропонованої методології є формування інформаційної основи для виділення чотирьох груп банків за критерієм імовірності використання їх послуг із метою легалізації кримінальних доходів та диференціації, відповідно до визначених класифікаційних груп банків, заходів фінансового моніторингу НБУ (с. 182–195 дисертації).

Набуло подальшого розвитку визначення змістовної сутності поняття «економічна безпека», яке поєднує окремі елементи опортуністичного, поступального, стейкхолдерського, інституційного та базисно-контекстуального підходів, що дозволило врахувати наявні, потенційні, приховані та недоотримані фінансові ресурси, забезпечити об'єктивність та

адаптивність регуляторних інтервенцій, пріоритетність превентивних заходів над реагуючими (с. 22–35 дисертації).

Набули подальшого розвитку концептуальні основи розбудови системи протидії легалізації кримінальних доходів для забезпечення економічної безпеки національної економіки, які враховують національні та глобальні особливості процесу легалізації кримінальних доходів, інституційне середовище системи протидії легалізації кримінальних доходів у розрізі ієрархічних рівнів та функціональних блоків, напрямки секторальної взаємодії стейкхолдерів, прямий та латентний вплив на рівень економічної безпеки національної економіки (с. 84–94 дисертації).

Набуло подальшого розвитку обґрунтування взаємозв'язків між обсягами легалізації кримінальних доходів та рівнем економічної безпеки національної економіки, на основі комбінації нелінійних регресійних залежностей цих параметрів та моделі розподіленого лага. Це дозволило підтвердити гіпотезу про нелінійність такого взаємозв'язку, оскільки при зміні обсягу легалізації кримінальних доходів на 1–3 % рівень економічної безпеки збільшується, тоді як у разі коливання на 4–5% зафіксовано обернену залежність (с. 130–136 дисертації).

Набули подальшого розвитку методологічні засади трансформації існуючої системи взаємодії органів державного фінансового моніторингу та моделі фінансового регулятора на основі оцінювання рівня ефективності їх роботи та стійкості до впливу зовнішніх та внутрішніх деструктивних чинників. Це дозволило підтвердити гіпотезу про необхідність реформування моделі регулювання ринків фінансових послуг і формування моделі мегарегулятора (на базі НБУ) чи моделі Спліт (НБУ та НКЦПФР) як найбільш ефективних із точки зору протидії легалізації кримінальних доходів та забезпечення економічної безпеки національної економіки (с. 253–275 дисертації).

Набули подальшого розвитку наукові засади вдосконалення системи протидії легалізації кримінальних доходів шляхом розроблення пропозицій щодо запровадження напрямків її реформування в межах інституційного, процесного, функціонального елементів протидії легалізації кримінальних доходів. Враховуючи результативність детермінант реформування в розрізі кожного напрямку, визначено вектори їх впливу на економічну безпеку національної економіки (с. 316–330 дисертації).

6. Практичне значення результатів дисертаційної роботи.

Основні наукові положення дисертаційної роботи доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що у своїй єдності створюють підґрунтя для розроблення програмних документів, що визначають ключові напрями забезпечення економічної безпеки національної економіки в цілому та системні шляхи протидії легалізації кримінальних доходів зокрема. Зазначені результати впроваджено у роботу широкого кола установ та

організацій, зокрема: результати оцінювання ефективності та пропозиції щодо вдосконалення взаємодії НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, правоохоронних та розвідувальних органів у сфері протидії легалізації кримінальних доходів упроваджено в діяльність Держфінмоніторингу України (довідка № 75/589 від 14.01.2019 р.); щодо визначення циклічної та сезонної компонент у дослідженні процесів легалізації кримінальних доходів упроваджено в діяльність слідчого управління фінансових розслідувань Офісу великих платників податків Державної фіскальної служби України (довідка № 06-185 від 28.11.2018 р.); щодо оцінювання ризику використання операцій фінансових посередників в Україні в процесах легалізації кримінальних доходів упроваджено в діяльність Української асоціації венчурного та приватного капіталу UVCA (довідка № 1-140419 від 14.04.2019 р.); щодо оцінювання ефектів від використання фіскальних механізмів протидії легалізації кримінальних доходів упроваджено в діяльність Всеукраїнської професійної громадської організації «Спілка аудиторів України» (довідка № 335/41 від 11.03.2019 р.); щодо оцінювання ризику використання банку в операціях, пов'язаних із легалізацією кримінальних доходів упроваджено в діяльність Харківської обласної дирекції ПАТ «Райффайзен банк Аваль» (довідка № ДЗ-ВМ/723 від 18.10.2018 р.).

Результати дослідження використовуються в освітньому процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Державний фінансовий моніторинг», «Фінансовий контролінг в банку», «Фіскальне регулювання», «Моделювання економіки» (акт від 25.06.2019 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

У цілому позитивно характеризуючи дисертаційну роботу автора, слід вказати на деякі дискусійні положення, які у ній містяться:

1. Надаючи власне визначення сутності поняття «економічна безпека», автор оперує поняттями «динамічна рівновага», «сталий розвиток» та «збалансованість». У той же час, змістовну сутність цих понять в роботі не визначено, що ускладнює розуміння авторської категорії. Крім того, автор акцентує увагу, що запропоноване ним поняття «економічної безпеки» базується на елементах опортуністичного, поступального, стейкхолдерського, інституційного та базисно-контекстуального підходів. При цьому, не визначено, які саме елементи цих підходів використано (с. 28–35 дисертації).

2. На нашу думку, при визначенні релевантних показників формування економічної безпеки національної економіки (11 показників прямого та 11 показників опосередкованого впливу) для підтвердження гіпотези про фінансіалізацію економіки України та необхідність державного регулювання саме фінансової системи з метою забезпечення її економічної безпеки автором не враховано ряд важливих показників, що характеризують ступінь фінансіалізації економіки. Серед них слід назвати глибину фінансового сектора;

співвідношення фінансового капіталу до реального; обсяг капіталізації фінансового ринку у % до ВВП (с. 60–70 дисертації).

3. Розроблені автором концептуальні засади розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки передусім сформовано на основі застосування рівнево-ієрархічного принципу. Окрема увага приділена автором інструментам досягнення економічної безпеки та їх впливу на її рівень. У той же час, серед наведених інструментів відсутні ті з них, що спрямовані на забезпечення транспарентності бізнес-середовища (с. 89–94 дисертації).

4. Підтримуючи здобутки автора щодо оцінювання ефективності роботи Держфінмоніторингу в контексті протидії легалізації кримінальних доходів, незрозумілою залишається кількісна характеристика довжини черги вхідних заявок. Так, дисертант наводить від'ємні значення кількості одиниць інформації за весь досліджуваний проміжок часу, крім 2012 та 2015 рр. На нашу думку, показник довжини черги як різниця інтенсивності вхідного потоку та інтенсивності обслуговування потоку заявок може набувати лише невід'ємних значень, в іншому випадку отримані результати розрахунків втрачають економічний зміст та призводять до викривлення подальших обчислень (с. 195–207 дисертації).

5. Схвально характеризуючи проведене оцінювання ефективності роботи фінансових регуляторів в Україні у контексті протидії легалізації кримінальних доходів, недостатньо обґрунтованою видається позиція здобувача щодо науково-практичної аргументації запровадження однієї з моделей регулювання фінансової системи: моделі мегарегулятора чи моделі «twin peaks». Зокрема, вважаємо, що вибір моделі регулювання фінансового ринку повинен базуватися на більш комплексних засадах з урахуванням аналізу передових світових практик, ретроспективного дослідження трансформації цієї системи в Україні, а також оцінювання потенційних ризиків переходу до альтернативних моделей (с. 230–240 дисертації).

6. Серед ключових напрямів реформування національної системи протидії легалізації кримінальних доходів є створення Національної фінансової розвідки, запропоноване автором на с. 320–330 дисертації, адже саме така практика є типовою для економічно розвинутих країн світу. У той же час, робота не містить компаративного аналізу світового досвіду впровадження такого органу у системах протидії легалізації кримінальних доходів, оцінювання можливості його імплементації в Україні, і більше того – фінансово-економічного обґрунтування доцільності його створення.

Однак, висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного здобувачем дослідження.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Автором виконано ретельне дослідження методології, методики та прикладних аспектів формування і удосконалення системи протидії легалізації кримінальних доходів, її нормативного, організаційного, інституційного забезпечення, що постає пріоритетним завданням у контексті підвищення економічної безпеки України.

Підсумовуючи вищенаведене, слід підкреслити, що дисертація Бойка Антона Олександровича є цілісною, завершеною науковою працею, спрямованою на вирішення актуальної проблеми розробки методологічних засад та методичного інструментарію розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Тематика дисертаційної роботи є актуальною і відповідає пріоритетним напрямкам державних економічної і фінансової політик України та науковим програмам національного та місцевого значення. Тема та зміст дисертаційної роботи відповідають паспортам спеціальностей 08.00.03 – економіка та управління національним господарством та 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Робота відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор – Бойко Антон Олександрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством та 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів і кредиту**

**Державного університету
«Житомирська політехніка»**

Міністерства освіти і науки України

Н. Г. Виговська

Підпис офіційного опонента засвідчую

Проректор з науково-педагогічної роботи

та молодіжної політики

Державного університету

«Житомирська політехніка»

Міністерства освіти і науки України

О. Г. Денисюк